

Janyšková, Ilona

[Варбот, Жанна Жановна. Исследования по русской и славянской
этимологии]

Linguistica Brunensia. 2014, vol. 62, iss. 2, pp. 111-113

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130151>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

indexy ke svazku *Životnovodstvo* (Varšava, 2000), třetí kapitola (s. 141–183) ke svazku *Rastitelnjy mir* (Minsk, 2000), čtvrtá kapitola ke svazku *Professii i obščestvennaja žizn'* (Varšava, 2003).

Publikování těchto materiálů přináší nové informace o shodách či rozdílech slovanských nářečí v oblasti lexika a slovtvorby a umožňuje tak doplnit obraz dnešního jazykového a nářečního rozčlenění slovanského území. V blízké době je plánováno vydání chybějícího bulharského nářečního materiálu také pro svazky foneticko-gramatické řady.

Recenze byla napsána s podporou grantu GA ČR P 406/11/1786 Slovník nářečí českého jazyka.

Petra Přadková

Ústav pro jazyk český AV ČR

pradkova@iach.cz

Жанна Жановна Варбот:

Исследования по русской и славянской этимологии.

Москва – Санкт-Петербург: Издательство «Нестор-История» 2012. 645 с. ISBN 978-5-98187-777-3

Začátkem roku 2013 (s vročením 2012) vyšla kniha *Исследования по русской и славянской этимологии* Žanny Žanovny Varbotové, jedné z nejvýznamnějších představitelk slovanské a ruské etymologie, vědecké pracovnice oddělení etymologie a onomastiky Institutu ruského jazyka V. V. Vinogradova v Moskvě, k jejíž sféře zájmu patří zejména slovanská etymologie, historická slovtvorba, historická sémantika a slovanská glotogeneze. Ž. Ž. Varbotová je spoluautorkou moskevského mnohosvazkového etymologického slovníku slovanských jazyků (*Этимологический словарь славянских языков*, 1974–), který rekonstruuje praslovanskou slovní zásobu, autorkou dvou monografií (*Древнерусское именное словообразование*, 1969, *Праславянская морфонология, словообразование и этимология*, 1984) a řady článků (jejich soupis, dovedený do roku 2005, je uveden ve sborníku *Ad fontes verborum. Исследования по этимологии и исторической семантике* vydaném v Moskvě v roce 2006 u příležitosti jejích 70. narozenin).

Recenzované dílo je souborem autorčiných statí, které byly od šedesátých let minulého století až do současnosti publikovány v domácích i zahraničních časopisech, monografiích a sbornících. Většina těchto článků je nově doplněna o další jazykový materiál a je více či méně přepracována či rozšířena, zařazeno je i několik článků dosud nepublikovaných. Kniha je rozdělena do dvou částí. První z nich, nazvanou *Некоторые аспекты этимологического анализа* (s. 13–232), v níž se autorka věnuje teoretickým a metodologickým otázkám etymologie, tvoří 31 článků, rozčleněných do osmi kapitol: 1. *Словообразовательный анализ и этимологические гнезда*, 2. *Этимология и фонетика*, 3. *Семантический анализ в этимологии*, 4. *Соотношение структурных и семантических характеристик лексем, лексических систем и соответствующих аспектов этимологического анализа*, 5. *Нерегулярные преобразования слов*, 6. *Этимологизация гапаксов*, 7. *Диалектная этимология. Этимологизация заимствований*, 8. *Этимология в словарях*. Do druhé, obsáhlejší části (s. 235–618)

s názvem *Конкретная этимологизация*, která se věnuje etymologickým výkladům jednotlivých slov a slovních rodin, je soustředěno 93 článků, rozdělených do tří kapitol: *Реконструкция и этимологизация праславянских образований*, *Этимологизация лексики славянских языков* a *Этимологизация русских слов*. Je logické, že vedle etymologických výkladů praslovanských slov je největší pozornost upřena na výklad slov ruských (spisovných i nářečních), z ostatních slovanských jazyků je sedm z patnácti článků věnováno výkladu slov českých. Zájem autorky o češtinu, o její slovní zásobu, je dlouhodobý, stejně jako její pracovní i osobní kontakty s pracovníky etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně (pamětníci si možná vzpomenou, že František Kopečný mluvil o Žanně Varbotové a Evě Havlové jako o „умных деушках“). Následuje seznam zkratk pramenů a literatury a rejstříky (kromě praslovanských a indoevropských konstruktů jsou uvedeny rejstříky slov evidovaných ve slovanských jazycích, včetně staroslověnštiny, a v jazycích baltských, v litevštině a lotyštině).

Při tak velkém počtu článků obsahujících značný lexikální materiál je nemožné referovat o každém z nich, proto se omezíme na obecné poznámky, případně se vyjádříme k některým jednotlivostem.

Ústředním tématem teoretických prací Ž. Ž. Varbotové jsou slovní rodiny (*этимологические гнезда*), zejména jejich slovtvorná struktura, vzájemné působení slovních rodin a sémantická rekonstrukce (*семантическая реконструкция*), považovaná dosud za nejslabší článek etymologických výkladů. Objasnění sémantického vývoje, nacházení sémantických paralel a změn, posunů apod. může mít zásadní význam pro zařazení slov do určité slovní rodiny. Na mnoha příkladech autorka dokládá, jak nesnadná je rekonstrukce sémantického vývoje různých slovních rodin, s jakými často i mimojazykovými faktory je třeba počítat. Například v některých slovanských jazycích je u kontinuantů praslovanského adjektiva **bystrъ* doložen sémantický posun ‚rychlý‘ → ‚průzračný, čistý‘, který mohl být zřejmý původně pouze nositelům jazyka žijícím v oblastech potoků a řek s rychlým, prudkým tokem nebo horských bystřin s průzračně čistou vodou. Autorka se také zamýšlí nad významem tzv. hnízdování, tj. uvádění celé slovní rodiny v jednom hesle, nad úlohou lidové etymologie v etymologii, nad obtížným výkladem ojedinelých slov, upozorňuje na specifika etymologického výkladu nářečních slov a přejetí, přináší důkazy o přínosu výkladového slovníku ruštiny V. Dal'a (В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, 1–4, 1903–1909) pro současné etymologické výzkumy aj. Důraz na sémantickou stránku etymologických výkladů prolíná celou druhou část knihy, zaměřenou na etymologii jednotlivých slov a slovních rodin, stejně jako hledání nových řešení v případech etymologicky obtížných slov. Například při výkladu praslovanského adjektiva **sujь* (to se rekonstruuje na základě staroslověnského adjektiva *sui* ‚marný‘), které nemá obecně přijímanou etymologii, podává autorka výklad zcela nový: spojuje **sujь* se slovesem **sovati*, *sujь*, sunout, posouvat, strkat do něčeho' a nastiňuje následující sémantický vývoj: ‚nepokojný, neklidný‘ → ‚nedosahující cíle, mýlící se‘ → ‚marný, zbytečný‘ (srov. staročeské *sujný*, ‚marný, zbytečný, neužitečný‘). Díky výborné znalosti ruských nářečních slov Ž. Ž. Varbotová obohacuje slovanské slovní rodiny novým lexikálním materiálem a současně nachází podporu pro své originální výklady. Odmítá například etymologii praslovanského **pěstunъ*, které se spolu

s **pěstati*, **pěstiti*, **pěstovati* tradičně spojuje s praslovanským slovesem **pitati* ‚sytit, živit, krmit‘, a nabízí – za podpory ruského nářečního materiálu – výklad nový. Autorka spojuje **pěstunъ* s praslovanským substantivem **pěstъ* ‚tlukadlo, tlouk, jímž se ve stoupě roztloukaly různé věci, opichovalo se obilí apod.‘ (srov. ruské *нецм* ‚tlouk, trdlo, palička‘). Toto její spojení je založeno na existenci ruského dial. *нецмать, нецмовать* ‚vyhazovat do výšky, nadhazovat, houpat na rukou malé dítě, což může připomínat pohyb tlouku ve stoupě‘). Slovesa **pěstati*, **pěstiti*, od nichž autorka odvozuje slovo **pěstunъ*, tedy původně znamenala ‚chovat na rukou, houpat, zdvíhat, nadhazovat apod.‘ a byla odvozena od **pěstъ* již v raném období praslovanštiny.

Knihu by bylo možno vzhledem k rozsahu považovat za sebrané spisy Žanny Ž. Varbotové, přesněji za první svazek sebraných spisů, neboť zůstala řada prací, které nebyly do publikace začleněny. Vzhledem k neutuchajícímu autorčinu elánu a pracovnímu nasazení není vyloučeno, že by mohl následovat i svazek druhý.

Knihu ocení kromě etymologů, kterým usnadní hledání někdy hůře dostupných textů, slavisté různého zaměření i milovníci košatého ruského jazyka.

Recenze byla napsána v rámci projektu GA ČR č. 13-17435S.

Iлона Янышková

Ústav pro jazyk český AV ČR

ilona.janyskova@iach.cz

Иванова, М. В.:

Историческая грамматика русского языка.

Краткое учебное пособие для студентов Литературного института им. А. М. Горького. Москва, Издательство Литературного института, 2006. – 160 с.

ISBN 5-7060-0073-5

Автором рецензируемого учебного пособия является московская русистка Мария Валерьевна Иванова. Ему предшествовали два учебно-методических пособия, предназначенные для студентов Литературного института им. А. М. Горького, а именно: *Историческая грамматика русского языка. Фонетика* (Москва, 2002) и *Историческая грамматика русского языка. Морфология* (Москва, 2002).

Данное руководство составлено автором в соответствии с программой, назначенной для студентов по специальности „Литературное творчество“. Его отличие от других учебников по исторической грамматике заключается в том, что курс представлен в сокращенном виде, и основное внимание уделено проблемам исторической фонетики и исторической морфологии, истории развития их системных отношений.

В *Введении* (с. 5-14) автор толкует содержание курса „Историческая грамматика“, пытается установить периодизацию истории русского языка (выделяет два периода –